

הרב דוד אייגנר

השרשת ייחור בעזרת עלה של אלוורה

שאלה

האם ניתן לקחת ייחור של עץ פרי, לתחוב אותו בתוך עלה של אלוורה ולהטמינו בקרקע, על מנת שזה יספק לו לחות והגנה מפטריות? יש לציין כי אין כוונה להשריש את האלוורה אלא להשתמש בה רק כ'כלי עזר' להשרשת הייחור.

א. צמח האלוורה

האלוורה (אלוי אמיתי) הוא צמח ממשפחת אלוי (Aloe). צמחים אלו מתאפיינים בהיותם בעלי שושנות עלים בשרניים ונוקשים, שמתוכן בולטים הגבעולים הנושאים את התפרחות, ולעיתים אף גבעולים מוארכים נושאי תפרחת. המאפיין של העלים הבשרניים הוא שהם מעובים, ותאיהם מכילים הרבה מוהל, והוא מנוצל בעיקר לצרכים רפואיים. צמח האלוורה משמש כיום בעיקר לנוי, והוא גם רכיב מרכזי בייצור תכשירי קוסמטיקה. משתמשים בו גם כמשקה או כרכיב במשקאות. כמשקה, האלוורה אינו מיוצר בארץ אלא מיובא מחו"ל על ידי מספר מצומצם של חברות, וכן הוא משווק על ידי חברות טבע שונות כתוסף תזונה (אגב, העלות של משקאות אלו גבוהה מאוד, כך שלא מדובר במשקה רגיל). נראה שמכיוון שעיקר השימוש בצמח הוא לנוי ולקוסמטיקה, ואילו השימוש בו כמשקה הוא בעיקר כתוסף תזונה ולא כמשקה רגיל, והוא אף אינו מיוצר בארץ לשם כך, הגדרתו היא כצמח סרק ולא כצמח מאכל.¹ כמו כן, אף שהעלים חופים חלק מהגבעול, דינו הוא כאילן ולא כירק.

ב. תחיבת ייחור לצמח

במשנה² הובאו כמה מקרים שעסקו באופני חיבור שונים של הצמח, ונראה שלא עסקו בהרכבה ממשית:

1. ראה שו"ת רדב"ז, ח"א סי' תצט, ביחס לאילן שמשמש לרפואה (כיר שנאבר - כסיית האבוב) שאין בו דין ערלה, כיוון שעיקר שימושו הוא לרפואה.
2. כלאיים פ"א מ"ח.

אין נוטעין יחור של תאנה לתוך החצוב שיהא מקירו, אין תוחבין זמורה של גפן לתוך האבטיח שתהא זורקת מימיה לתוכו מפני שהוא אילן בירק. המשנה עסקה בשני תיאורי מקרה, וכנראה גם בשתי מטרות שונות: (א) נטיעת ייחור של תאנה לתוך החצוב. (ב) תחיבת זמורה של גפן לאבטיח. שתי הפעולות האלו אסורות משום כלאיים. יש לדון אם שני איסורים אלו הם רק במקום שבו נוצרים השרשה או חיבור כל שהוא בין הצמחים, או שמא האיסור הוא בעצם הנחת שני הצמחים זה אצל זה. במקרה הראשון, של נטיעת הייחור, מבאר ה'ערוך'³ שני ביאורים: (1) 'מלשון קור שתהא מקררו'. (2) 'לצורך עלה להיות עלין שלה כמין קירו'. לפי שני הביאורים מדובר על כך שהחצוב הוא צמח 'חם' שצריך לקררו. מהביאור הראשון ייתכן שמדובר באופן מסוים של הרכבה, אולם מהביאור השני ייתכן לומר שמדובר רק בחיבור שאינו בהכרח גורם להרכבה ממשית, אלא רק חיבור באופן מסוים שיגרום הצללה של הצמח. 'קול הרמ"ז' על אתר מבאר שהאיסור בהכנסת ייחור התאנה לתוך החצוב הוא אף על פי שאין מדובר בהרכבה ממשית, וזו נאסרה משום 'לא פלוג', וכך כותב ה'הון עשיר': אף על גב דאין כוונתו להוציא מביניהם שום פרי משונה, אלא להגין על אחד מהם, אסור. מדבריהם עולה שהאיסור הוא בעצם עשיית הפעולה של חיבור שני צמחים, אף שלמעשה לא תיווצר מכך הרכבה ממשית. ביחס לתחיבת זמורה לאבטיח - הירושלמי על אתר דן בשאלה: כיצד ניתן לתחוב זמורה לאבטיח, והרי יש בכך משום כלאי הכרם? ומתרץ שתחיבת הזמורה נעשתה בעומק ג' טפחים, במקום שבו אין לחוש לכלאי הכרם. לכן האיסור שבו עוסקים הוא הרכבה בין האבטיח והגפן, ואיסור זה הוא משום הרכבת אילן בירק.⁴ משמע שחל איסור הרכבה בכל מקרה שבו יש יניקה של שני צמחים זה מזה. ה'חתם סופר'⁵ דן בשאלה אם מותר להשריש שושנים באמצעות חיטה: מכניסים את החיטה לקצה הייחור של הענף ומשרישים את החיטה, ועל ידי זה ההשרשה של השושנים נעשית באופן מהיר יותר. ה'חתם סופר' דן אם הרכבה שאינה עתידה להתקיים לאורך זמן - שמה הרכבה; וזו לשונו: לא שייך הרכבה אלא בשני המינים מגודלים למעלה מהקרקע או לכל הפחות שעתידים שניהם לעלות מהקרקע משא"כ הכא שהחטה הזאת הנתחבת בסדקי הענף כלה ובלה בארץ ואינה עתידה לראות פני תבל רק גורמת שתשרש השושנה בארץ זה לא מקרי הרכבת אילן בירק.

3. ערך 'חצב' (השלישי), ומביאים את דבריו הר"ש וסיעתו.

4. ראה רש"ס וביאור הגר"א לירושלמי במקום.

5. שו"ת חתמ"ס, ח"ב יו"ד סי' רפז, יש לציין כי גם המלאכת שלמה, כלאים פ"א מ"ח ביאר באופן דומה את דין המשנה שאין נוטעים תאנה בחצוב, שהפעולה היא השרשת התאנה ולא קירור החצוב.

מדבריו עולה שההרכבה שנאסרה היא רק הרכבה שגורמת לצימוח של שני המינים, אך אם מין אחד מלכתחילה 'חיי קצרים', ועיקר השימוש בו אינו לצורך הצימוח שלו אלא כדי לסייע לצימוח של צמח אחר, ייתכן שאין בכך משום הרכבה. אלא שלמעשה הוא לא רצה להתיר באופן נחרץ. בנו, ה'כתב סופר',⁶ דן כיצד נוטה אביו להתיר את ההרכבה באופן זה, והרי שנינו במשנתנו שאין להרכיב אבטיח בזמורת הגפן, וכפי שמובא בירושלמי שמדובר בפעולה שנעשית בתוך הקרקע?! לדבריו הספק של הכנסת החיטה לשושן הוא רק במקרה שבו החיטה נותנת את כוחה ונרקבת בארץ, דהיינו שאין שום תועלת עצמית בצמיחתה, ולכן יש מקום להתיר פעולה זו. ואולם באבטיח וגפן - מדובר במינים ששניהם נמצאים בתהליך צימוח, ולכן הדבר אסור. רבו של ה'חתם סופר', הרב נתן אדלר,⁷ עוסק בדיון דומה, שעוסק במקרה שתוחבים שעורה בקצה בד ההדס וכך משרישים את ההדס, ולדבריו איסור זה הוא איסור הרכבת אילן בירק. וכן בשו"ת 'חסד לאברהם'⁸ (תאומים) דן ג"כ בשאלתו של ה'חתם סופר', ולדבריו כל פעולה שיוצרת שיתוף של צימוח בין שני צמחים היא אסורה, גם אם התועלת ממנה היא מועטה. אומנם ניתן להתיר פעולה זו מטעמים אחרים, כגון שהפעולה נעשית בעציץ ולא בארץ, כי איסור כלאיים הוא רק בשדה ולא בעציץ.

בנידון זה כתב ה'חזון איש'⁹ שאם החיטה משתרשת ומתאחה בענף, הדבר נחשב לכלאיים וזוהי הרכבה גמורה,¹⁰ ואם החיטה אינה צומחת, אינה משתרשת, אלא רק מביאה לחות ומסייעת לענף להשתרש - אין כאן הרכבה, והוא מסכם: 'שקשה להכריע הדבר והדעת נוטה דמצמחת ומזדווגין השורשין'. בהמשך דבריו הוא מבאר את המשנה, ומדבריו עולה שחל איסור בכל פעם שישנה יניקה מסוימת בין שני המינים, ואף שהם מקבלים את עיקר יניקתם מצמח המקור, כל עוד יש בהם יניקה מסוימת, הרי שיש בכך איסור כלאיים.

ג. הגדרת הרכבה

יש להוסיף שהרכבה במהותה היא פעולה של איחוי בין שני צמחים גם אם הוא לא איכותי דין, וגם אם הוא אינו מיידי, כדברי הרב ישראלי ב'ארץ חמדה':¹¹ ועיקר ההרכבה היא רק האיחוי ומתחייב. והיינו משום שכל העושה פעולה שתביא לידי איחוי היא ההרכבה שאסרה תורה, דומה הדבר לזורע שעיקר הזריעה היא על שם ההשתרשות וכל שלא נשתרש הרי הזרע כאילו מונח בכד, ומכל מקום הזרע מחוייב מיד מכיון ששמהו במקום הראוי להשתרש, ומעתה גם כשההרכבה

6. כתב סופר, יו"ד סי' קסז.

7. משנת רבי נתן, כלאיים פרק ז.

8. חסד לאברהם (תאומים), מהדורה תניינא, סי' פד.

9. חזו"א, כלאיים סי' ב ס"ק יז.

10. משמע שיש איסור אף שלאחר זמן החיטה כבר תתייבש.

11. ארץ חמדה, ספר ב, מוסה"ק, תשנ"ט, עמ' לג.

תיעשה בעצה, מה בכך, כיון שמכל מקום היא עתידה להיעשות תורת הרכבה גמורה עליה.
לכן ברור הוא שאם אין כל אפשרות ליצור איחוי, אין בכך משום איסור הרכבה.

ד. הרכבת אילן מאכל ואילן סרק

כאמור, האלוורה היא עץ סרק שעיקר שימושו הוא לנוי, ואין להרכיב אילן מאכל על גבי אילן סרק.¹² אומנם יש שדייקו בלשון הרמב"ם שמדובר באיסור מדרבנן,¹³ וכן יש שרצו להתיר הרכבה זו על ידי גוי.¹⁴

סיכום ומסקנות

לאור האמור נראה לומר:

א. כל פעולה שיוצרת יניקה ואפשרות לאיחוי בין שני צמחים שונים היא אסורה, גם אם אין בה משום יצירת פרי חדש או מין חדש.
ב. מאידך גיסא, אם אחד הצמחים אינו משריש בפני עצמו, ולאחר זמן הוא מתייבש ואף אין לו כל יכולת להשריש, אין בכך איסור.
ג. איסור כלאיים חל גם על הרכבת אילן מאכל ואילן סרק.
לכן, מכיוון שהאלוורה היא צמח בשרני שיכול להשריש גם מעליו, וכן יש בו מוהל משמעותי שהמגדל מעוניין שהייחור יינק ממנו, אין להניח ייחור בתוך האלוורה, אלא אם כן מוודאים שהאלוורה אינה משרישה כלל, ואף שאין לה כל יכולת מעשית להשריש בפני עצמה.

12. כפשט הירושלמי כלאיים פ"א ה"ז; ראה חוקות הארץ, פ"א ה"ה, עמ' 63 הערה 14.
13. ראה משנה ראשונה, כלאיים פ"א מ"ז ד"ה אילן.
14. ראה מעדני ארץ, הל' כלאיים פ"ב הי"א.